

Redevoering over de betekenis van het huwelijk¹

Door: G.J.E. Rutten

Beste bruidegom, bruid en familie en vrienden van het bruidspaar,

Wij zijn hier vandaag bijeengekomen om op feestelijke wijze betrokken te zijn bij deze bijzondere huwelijksplechtigheid. Het verheugt mij dan ook om op deze gedenkwaardige en prachtige dag het woord tot het bruidspaar te mogen richten.

Nu moet een redevoering tijdens een huwelijksfeest er vooral toe bijdragen dat wij allen gezamenlijk nadrukkelijk aan het gevierrede bruidspaar *denken*. Dit denken zou in beginsel kunnen worden opgeroepen door het vertellen van allerlei aansprekende verhalen uit het leven van het bruidspaar en in mijn geval natuurlijk meer in het bijzonder de bruidegom. Door het vertellen van zulke anekdotes zouden wij heel wat heuglijks en gedenkwaardigs kunnen ervaren. Een anekdotische redevoering sluit echter niet uit dat wij ons alleen maar aangenaam bezighouden ofwel ons slechts plezierig verpozen. Voor het opgaan in dergelijke anekdotes is het namelijk niet vereist dat wij ook daadwerkelijk *denken*, d.w.z. dat wij ons op iets bezinnen dat het bruidspaar als bruidspaar *wezenlijk* aangaat. Het geven van een toespraak op een huwelijksfeest is daarom in zichzelf nog geen voldoende waarborg voor het realiseren van een werkelijk denken aan het bruidspaar.

Nu wordt het wezenlijke van deze bijzondere dag voor het bruidspaar in eerste en laatste instantie bepaald door het voorval van de huwelijksplechtigheid zelf. Al het overige is aan deze gebeurtenis van de huwelijksvoltrekking uiteindelijk bijkomstig ofwel accidenteel. Daarom wil ik hier trachten om het verlangde denken aan het bruidspaar vorm te geven door in te gaan op de vraag naar de zin ofwel betekenis van het huwelijk als zodanig.

Wanneer wij dit doen blijkt allereerst dat vooral in de West-Europese denktraditie nogal uiteenlopende radicale opvattingen over het huwelijk zijn gearticuleerd. Zo beweert de negentiende-eeuwse filosoof Schopenhauer over het huwelijk ondermeer het volgende:

Trouw niet! Luister naar mijn waarschuwing: trouw niet! Laat de wetenschap uw geliefde en partner zijn. U zult zich duizendmaal beter bij haar voelen. Het Westerse huwelijk is het meest weerzinwekkende, dat men zich in kan denken. Ze geeft de man onevenredig grote lasten en plichten in ruil voor kortstondig geluk.

Hoewel deze uitspraak natuurlijk een kern van waarheid bevat, leek het mij niet zinvol en wenselijk om deze gedachte hier verder op te nemen en nader uit te werken. Hetzelfde geldt voor de opvatting van de verlichtingsfilosoof Kant die het huwelijk geheel binnen de sfeer van de legaliteit plaatst door haar te beschouwen als niet meer dan een formeel juridisch contract en daarmee als louter een abstracte instelling van het positieve recht.

Het huwelijk is namelijk traditioneel in de eerste en laatste plaats een leefgemeenschap van liefde, trouw en zorg. Beide partners verbinden zich onvoorwaardelijk met elkaar om samen een gemeenschappelijke leefruimte te scheppen waarbinnen zij gezamenlijk hun leven willen voltrekken. Door en in het huwelijk wordt zo een duurzame voortzetting van de liefdesrelatie, maar ook van de samenleving en uiteindelijk het leven zelf mogelijk.

Sinds vooral de late achttiende eeuw vindt er in het denken over het huwelijk echter een verschuiving plaats. Het huwelijksverbond werd steeds minder gezien als een dienst aan de gemeenschap en het leven, maar in plaats daarvan vooral als een louter persoonlijk instrument voor een strikt individuele beleving van de liefdesrelatie.

¹ In deze versie zijn de namen van het bruidspaar vanwege privacyoverwegingen weggelaten. Dit heeft tot enkele minimale aanpassingen in de tekst geleid.

Hierdoor nestelde het individualisme zich in een context die van nature juist sterk op de samenleving en de gemeenschap is gericht en precies daarom op gespannen voet staat (en moet staan) met het moderne individualisme. Als partners samen vrij worden binnen een huwelijk is namelijk nog altijd iets anders dan het in ongebreidelde vrijheid najagen van strikt persoonlijke doelen. Vrijheid in het huwelijk betekent onder meer dat je als betrokken verantwoordelijk persoon de nodige bevoegdheden krijgt om voor de andere leden van het gezin te zorgen. Dat brengt naast rechten soms ook lasten en ongemakken met zich mee. In het huwelijksverbond wordt de persoon dus niet als autonoom en vrij individu boven de leefgemeenschap geplaatst.

De in onze tijd sterk doorgesloten individualisering heeft er dan ook in belangrijke mate toe bijgedragen dat het huwelijksbegrip steeds verder is uitgehouden. Het huwelijk dreigt zo haar authentieke betekenis ofwel oorspronkelijke inhoud te verliezen. Het zijn vandaag de dag de huwelijkspartners zelf, die vanuit een beroep op hun eigen onvervreemdbare particuliere autonomie, de inhoud van hun huwelijksleven volledig naar eigen smaak en behoeftte wensen in te richten. Met neemt zo afstand van de eerder genoemde idee dat in het huwelijksleven het principe van autonome zelfgelding niet het primaat kan hebben.

Zo erodeert het huwelijksverband met als gevolg dat zij uiteindelijk niet langer in staat is om haar zingevende en betekenisvolle rol voor beide partners en uiteindelijk ook de hele samenleving te vervullen. Het huwelijk kan als samenlevingsvorm dan ook alléén slagen wanneer de huwelijkspartners zich bewust blijven van de bovenindividuele bestemming van dit zijsverbond.

Wanneer beide partners zich dit ten diepste realiseren, is het ook in onze tijd nog altijd mogelijk om samen in liefde tot een rijk, zin- en betekenisvol huwelijksleven te komen waarin sprake is van een volwaardige eenheid in onderlinge verscheidenheid.

Uiteraard is precies dit mijn oprechte wens en hoop voor het bruidspaar. Door juist hierin te slagen komt het met die broodnodige persoonlijke zelfontplooiing ook wel goed. Als aansporing wil ik hier dan ook afsluiten met enkele citaten uit het werk *Of/Of* van Søren Kierkegaard. In dit werk verdedigt hij zowel de ethische als de esthetische geldigheid van het huwelijk². De citaten zijn ingebed in een repliek op een op zichzelf gerichte levengenieter die van het huwelijksleven helemaal niets wil weten. Kierkegaard schrijft:

Het huwelijk is het werkelijk poëtische. [...] [Het echtelijke] weerlinkt niet alleen maar in de eeuwigheid van het verleidingsogenblik, niet alleen maar in de illusoire eeuwigheid van fantasie en voorstelling, maar in de eeuwigheid van het bewustzijn, in de eeuwigheid van de eeuwigheid. [...] De echtgenoot heeft als een ware overwinnaar de tijd niet gedood, maar haar verlost en bewaard in de eeuwigheid. De echtgenoot die dat doet, hij leeft in waarheid poëtisch, hij geeft de oplossing van het grote raadsel in de eeuwigheid te leven en toch de klok in de kamer te horen slaan. [...] [De echtelijke liefde is zo] die onmiddellijkheid die de middellijkheid in zich heeft, die oneindigheid die de eindigheid in zich heeft, die eeuwigheid die de tijdelijkheid in zich heeft.

Ik dank u voor uw aandacht en wil tot slot graag een toast op het bruidspaar uitbrengen.

Beantwoording van enkele vragen

1. Geldt de laatste zin van het citaat van Kierkegaard (*[De echtelijke liefde is zo] ... in zich heeft*) alléén voor de echtelijke liefde? Is deze zin niet tevens van toepassing op bepaalde vormen van niet-echtelijke liefde?

² De hier genoemde citaten zijn afkomstig uit het essay ‘De esthetische geldigheid van het huwelijk’ en dienen daarom niet aan Kierkegaard zelf, maar aan het pseudoniem waaronder hij dit essay schreef, namelijk auteur B, toegeschreven te worden. De opvattingen zoals verwoord onder ‘Beantwoording van enkele vragen’ zijn aan hetzelfde essay ontleend en moeten daarom eveneens aan auteur B toegeschreven worden. Zelf ben ik echter van mening dat Kierkegaard genoemde citaten en opvattingen ook zelf onderschrijft.

Kierkegaard onderkent naast de echtelijke liefde twee vormen van niet-echtelijke liefde: de erotische liefde en de romantische liefde. Hieronder zal toegelicht worden waarom uitgaande van het denken van Kierkegaard de kwalificaties 'die onmiddellijkheid die de middellijkheid in zich heeft', 'die oneindigheid die de eindigheid in zich heeft' en 'die eeuwigheid die de tijdelijkheid in zich heeft' onmogelijk van toepassing kunnen zijn op deze twee vormen van niet-echtelijke liefde. Daarna zal nog een derde vorm van niet-echtelijke liefde worden genoemd en zal betoogd worden dat volgens Kierkegaard voor deze vorm van liefde genoemde drie kwalificaties evenmin gelden.

De erotische liefde is louter momentane onmiddellijkheid. In het erotische gaan wij op in het moment. Dit wil zeggen dat het erotische niet subjectief gereflecteerd en dus niet middellijk is. De kwalificatie 'die onmiddellijkheid die de middellijkheid in zich heeft' kan daarom onmogelijk van toepassing zijn op de erotische liefde.

Nu heeft het erotische weliswaar een eeuwigheidsmoment in zich. Vergelijk in dit verband ook Nietzsche's uitspraak: 'Doch alle lust wil eeuwigheid - Wil diepe, diepe eeuwigheid'. De eeuwigheid van het erotische is echter slechts de eeuwigheid van het verleidingsogenblik. Dit inzicht speelt een belangrijke rol in de tweede zin van het citaat van Kierkegaard in mijn toespraak. De kwalificaties 'die oneindigheid die de eindigheid in zich heeft' en 'die eeuwigheid die de tijdelijkheid in zich heeft' zijn daarom niet van toepassing op de erotische liefde. Voor wat betreft het erotische is het immers juister om de hele zaak om te draaien: De erotische liefde is 'die eindigheid die de oneindigheid in zich heeft' en 'die tijdelijkheid die de eeuwigheid in zich heeft'.

De romantische liefde heeft ook een eeuwigheidsmoment in zich: 'De romantische gelieven zijn er innig van overtuigd dat hun verhouding een in zichzelf volmaakt geheel is, dat nooit zal kunnen veranderen'. Deze overtuiging is volgens Kierkegaard echter alleen maar op zinnelijke schoonheid en dus slechts op een natuurlijke bepaaldheid gefundeerd: 'Haar zien en haar liefhebben was één en hetzelfde'. De romantische liefde is dus 'niet daadwerkelijk op de proef gesteld'. 'Omdat zij geen hechtere fundering heeft gevonden blijkt ze een illusie'. De eeuwigheid van de romantische liefde is dus een illusoire eeuwigheid en daarom niet werkelijk eeuwig. Daarom kunnen de kwalificaties 'die oneindigheid die de eindigheid in zich heeft' en 'die eeuwigheid die de tijdelijkheid in zich heeft' niet van toepassing zijn op de romantische liefde.

Bovendien is de romantische liefde volgens Kierkegaard niet subjectief gereflecteerd, en dus geheel onmiddellijk: 'Haar zien en haar liefhebben was één en hetzelfde'. De eerste kwalificatie 'die onmiddellijkheid die de middellijkheid in zich heeft' kan dus ook niet van toepassing zijn op de romantische liefde.

Naast de erotische en de romantische liefde is er nog een derde vorm van niet-echtelijke liefde denkbaar. Zowel de erotische liefde als de romantische liefde kunnen zich namelijk tot een vorm van liefde ontwikkelen waarbij beide partners ervoor kiezen te gaan samenleven zonder daarbij in het huwelijk te treden. We duiden deze vorm van liefde aan met de term 'relationele liefde'. Zijn de drie besproken kwalificaties wellicht op de relationele liefde van toepassing? Zo ja, dan zouden zij niet uitsluitend gelden voor de echtelijke liefde. Kierkegaard zou dit echter ontkennen: '[De relationele liefde] beperkt zich niet alleen tot dat ene ogenblik, maar rekent het uit tot een langere tijdsspanne, evenwel op zo'n manier dat ze in plaats van het eeuwige in haar bewustzijn op te nemen het tijdelijke opneemt. [...] Ze vindt dat men het best kan uithouden een tijd lang samen te leven, maar ze wil een uitweg openhouden om, mocht zich een gelukkiger keus voordoen, alsnog te kunnen kiezen'. De relationele liefde heeft dus geen eeuwigheidsmoment in zich. De kwalificaties 'die oneindigheid die de eindigheid in zich heeft' en 'die eeuwigheid die de tijdelijkheid in zich heeft' kunnen op de relationele liefde daarom niet van toepassing zijn.

Bovendien is de relationele liefde niet langer onmiddellijk omdat deze vorm van liefde is gebaseerd op verstandelijke middellijke reflectie: 'men wil een uitweg openhouden, mocht zich een gelukkiger keus voordoen'. De partners plaatsen zichzelf dus buiten de sfeer van de niet-gereflecteerde onmiddellijkheid. De kwalificatie 'die onmiddellijkheid die de middellijkheid in zich heeft' is dus ook niet van toepassing op de relationele liefde.

We kunnen al met al dus concluderen dat de drie kwalificaties van de echtelijke liefde voor geen van de drie niet-echtelijke vormen van liefde geldig zijn.

2. Bedoelt Kierkegaard met echtelijke liefde alléén die liefde die voor de kerk of bij wet is gesloten?

De echtelijke liefde betreft inderdaad de instelling van het huwelijk. Hierbij dienen we in tegenstelling tot Kant het huwelijk echter niet op te vatten als louter een formeel juridisch contract. De echtelijke liefde moet in ruimere zin worden begrepen als een innerlijke duurzame leefgemeenschap die hecht is gefundeerd in een bovenindividueel verbond dat noodzakelijk dient te worden verwerkelijkt ofwel gerealiseerd in het ritueel van de huwelijksvoltrekking. Pas door dit ritueel van de wederzijdse belofte wordt het verbond tussen beide partners manifest. Het juridisch statuut van het huwelijk draagt vervolgens weliswaar bij aan de realiteit van het huwelijksverbond, maar is uiteindelijk bijkomstig aan de werkelijkheid van het ritueel van de huwelijksvoltrekking zelf.

Het huwelijk zou zonder waarde zijn wanneer de voltrekking van dit ritueel geen enkele meerwaarde zou hebben ten opzichte van de keus van het samenwonen. Waarom zou immers iemand überhaupt nog in het huwelijk willen treden wanneer de rituele realisatie van het huwelijksverbond geen enkel noemenswaardig surplus zou vertegenwoordigen? Louter vanwege traditie? Of vanwege de behoefte aan een mooi feest? Of vanwege dwang? Of financiële redenen? Dit zijn natuurlijk oneigenlijke motieven die geen daadwerkelijke rechtvaardiging kunnen vormen voor de geldigheid van de instelling van het huwelijk. We kunnen beter met de traditie breken en het huwelijk opheffen indien dit werkelijk de enige motieven om te trouwen zouden zijn. Dit voelt voor ons echter tegen-intuïtief aan en toont ons zo dat het huwelijk inderdaad een surplus ofwel meerwaarde vertegenwoordigt die wij moeten willen behouden en doorgeven. De traditie wijst ons op dit punt dus in de goede richting.

3. Gelden voor Kierkegaard alle huwelijkstradities over de hele wereld, hoe verschillend ook, als vormen van echtelijke liefde?

Ja, zolang de desbetreffende huwelijkstraditie maar gestoeld is op een innerlijk bovenindividueel verbond dat gerealiseerd wordt door het voltrekken van een gemeenschapsritueel van onderlinge belofte. Het feit dat het huwelijk ook een formeel-juridische status heeft is ten opzichte van dit ritueel secundair. Het komt eigenlijk allemaal op het volgende neer: Je kunt niet enerzijds reikhalzend uitzien naar een huwelijksfeest en tegelijkertijd net doen alsof het verbond dat door en in het ritueel van de huwelijksvoltrekking verwerkelijkt wordt geen meerwaarde vertegenwoordigt ten opzichte van een vrijblijvend samenwonen. Vrouwen lijken de betekenis of zin van dit huwelijksverbond beter te verstaan dan de meeste mannen. Het zijn immers vooral vrouwen die een bepaald gemis blijven voelen wanneer ze, ondanks een al vele jaren durende harmonische relatie, niet met hun partner in het huwelijk getreden zijn. Precies dit gemis wijst op het onvervreemdbare surplus van de echtelijke liefde.